

הערות בענין כיבוד אב ואם

א. באשה נשואה

ת"ר (קדושין ל:), "איש, אין לי אלא איש, אשה מנין, כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים. א"כ מה ת"ל איש. איש סיפק בידו לעשות, אשה אין סיפק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה". וכתבו התוס' (ד"ה שישי), "ואע"ג דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא, מ"מ אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה".

וכן איתא (לא:), "ת"ר איזהו מורא ואיזהו כיבוד, מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כיבוד מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה מכניס ומוציא". וצ"ע, למה אין סיפק ביד אשת איש לקיים מצות מורא, ואם אינה מצויה אצל אביה, כמש"כ התוס', אדרבה יותר קל לה לא לשבת ולעמוד במקומו ולא לסתור את דבריו.

ונראה דהתוס' ע"כ ס"ל כהמזרחי (ויקרא יט,ג) שאשת איש חייבת במורא אב ואם, ופטורה רק מכיבוד או"א. ואף שדרשו מאיש אמו ואביו תיראו דאשה פטורה, אם אינו ענין למורא תנהו ענין לכבוד, והא אינה יכולה להאכיל את אביה כי אינה מצויה אצלו. וכן היא כונת המהרש"א, "מעשה ידיה לא שייך הכא גבי מורא, אלא גבי כיבוד כדלקמן, ועיין בזה ברא"ם".

ובתוס' ישנים (כתובות לט. ד"ה הואיל) כתבו, "ור"י מפרש דנשואין מוציאין מרשות אב, מדדרשינן איש אמו ואביו תיראו, איש סיפק וכו' אשה אין סיפק בידה לעשות. ולא נהירא, דמעשה ידיה אינו לבעל מן התורה".

ובתוס' הרא"ש (שם) כתב, "פי' שצריכה לעבוד את בעלה, אלמא דכשנשאת עובדת לבעלה, ואינה יכולה לעשות עוד מעשה ידיה לאביה". ונראה דמודה הרא"ש דמעשה ידיה לבעלה רק מדרבנן, וכמש"כ בתוס' הרא"ש (ל:). ועובדת את בעלה ר"ל המלאכות המיוחדות שאשה עושה לבעלה, בנוסף על מעשה ידיה דר"ל עבודת צמר. והא דחייבת לעבוד בצמר והריוח של מעשה ידיה

לבעלה, היינו רק מדרבנן. אבל המלאכות שעובדת בהן את בעלה, הם שעבודים דאורייתא, ודין זה מונע ממנה לעשות בצמר כדי שאביה ירויח ממעשה ידיה. וזוהי כונת הגמרא שנישואין מוציאים מרשות אב בענין של ממון, ומקורו מגזירת הכתוב איש אמו ואביו תיראו, דפטורה מכיבוד אב ואם משום שחייבת לעבוד את בעלה.

ומעתה י"ל דזוהי גם כונת התוס' הנ"ל (ל:), דאינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה, כי צריכה לעבוד את בעלה, וכן"ל. וכעין זה כתב באגרות משה (או"ח א:קנח), שצריכה להיות בבית הבעל, וזהו עיקר נישואין דאורייתא, וכדאיתא בכתובות (מח:), וכדכתיב (במדבר ל',יא) 'ואם בית אישה נדרה', ובגרושין 'ושלחה מביתו' (דברים כד,א) ובפרשת בכורים קורא לאשתו ביתך (גיטין מז:) משום דהיא צריכה להיות בביתו דבעל.

והנה במלאכות דכבוס בישול ואפיה, קיימא לן שאשה עשירה פטורה (רמב"ם אישות כא:ו, ועיי"ש במ"מ). אבל כל אשה חייבת בהצעת המטה, לרחוץ פניו ידיו ורגליו, למזוג לו כוס, ולעמוד לשמש בפניו (שם ה"ז), וא"כ נראה שזוהי כונת הרא"ש, שעובדת את בעלה, וכדברי האג"מ, שצריכה להיות בביתו.

ולכאורה לפי כל הנ"ל יוצא, דאשה חייבת להיות בבית בעלה, לעמוד לשמש בפניו, שזהו עיקר נישואין דאורייתא. אבל הבעל עצמו א"צ להיות בביתו, שאם הוא צריך להיות שם, נמצא דמצוי אצל אשתו ולא אצל אביו, וגם הוא פטור מכיבוד או"א, ובגמרא פטרו רק אשה נשואה ולא איש נשוי. ואשה צריכה להיות בביתו, כדי שאם יבא תוכל לעמוד לשמש בפניו, אף אם עכשיו אינו בביתו.

לפ"ז היה נראה דבזמננו שיכול להתקשר אליה לפני שבא לביתו, נמצא דאם בעלה ואביה גרים בעיר אחת דאפשר לקיים שניהם, אולי חייבת בכיבוד או"א אף כשהיא נשואה. ואם קבעו מראש לגור בעיר של הורי האשה, ולא בעיר של הורי האיש [דהרי קיי"ל דמותר לבעל לעזוב את הוריו כדי לקיים פו"ר, וכמש"כ בתשובות הרשב"א (המיוחסות סי' ערב)], נמצא להפך, דהבעל פטור מכיבוד או"א, ואילו האשה חייבת, באופן שלא יסתור קיום שעבודה לבעלה.

והנה בתוס' (גיטין מז: ד"ה ולביתך) הקשו על הדרשה דלביתך מרבה ביכורי אשתו, וכן"ל: 'וא"ת והא מה"ת אין לבעל פירות בנכסי אשתו אלא תקנתא דרבנן בעלמא היא ... וי"ל דרק נשים שנותנות פירות לבעליהן, וכה"ג איירי קרא, וכענין זה אמרינן (קדושין ד.) אי כתב רחמנא מעשה ידיה לאביה דקא

מיתזנא מיניה, ואע"ג דמדאורייתא אינו חייב במזונות בתו, אלא דאורחא דמילתא הוא שהוא זן אותה".

ועפ"ז כתב הגרי"פ פ (סהמ"צ לרס"ג, עשה יד, עמ' כב:), "דאע"ג דמשכחת לה שבעלה אינו מקפיד עליה, מ"מ כיון דאורחא דמילתא שאינה מצויה אצל אביה, כתב רחמנא איש". ולפ"ז אם אין בעלה מקפיד עליה חייבת, וכ"כ הש"ך (יו"ד סי' רמ סקי"ט). וכ"נ מפיהמ"ש להרמב"ם, שכתב "היתה הבת נשואה לאיש לא יחול עליה מחובת הכבוד אלא מה שאפשר לה לעשותו עם מלאכות שהיא חייבת מן הדין לעשות לבעלה כמו שנתבאר בכתובות".

ובאנציקלופדיה תלמודית (חלק כו עמ' תכג) כתבו ע"פ דברי הרי"פ פ הנ"ל (ע"ש הע' 704), שפטרחה התורה לפי שדרך העולם כן. כלומר, שאינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה. ומזה משמע שאינה מחויבת להיות אצל בעלה, כמו שאינה מחויבת לתת פירותיה לבעלה. ואף דהרי"פ פ כתב שמחוייבת אלא דבעלה יכול למחול ע"י שאינו מקפיד, מ"מ מסברא י"ל דמדובר רק בדרך העולם.

ואולי י"ל דאינה מצויה אצל אביה לא ר"ל שחייבת לעבוד בבית בעלה, או שדרך העולם שמשמשת אותו ואינה פנויה ללכת מבית בעלה לבית אביה בעיר אחת, אלא ר"ל שדרך העולם היתה שהבעל היה דר סמוך לאביו כדי להתפרנס ע"י עסקי אביו, ובפרט כשהיו רגילים בעבודת הקרקע בנחלת האבות. והאשה היתה רגילה לעזוב את מקום הוריה ולדור עם בעלה סמוך לאביו. ממילא אינה מצויה אצל אביה, כי עברה למקום רחוק אצל הורי בעלה.

לפ"ז מדובר בדרך העולם גרידא, שנהגו לדור במקום אבי הבעל. ובאנציקלופדיה תלמודית (שם) כתבו שאם נמצאים האיש והאשה בבית אביה חייבת בכבוד או"א לתוס' שתלו במצויה אצלו, משא"כ לדעת התוס' ישנים (בכתובות הנ"ל), שמשועבדת לבעלה. ובאירופה הרבה נהגו לדור במקום הורי האשה. ולפי מש"כ לעיל, לפי התוס' הרי מצויה אצל אביה, וחייבת בכיבוד אב ואם. ולכאורה בכה"ג הבעל, שאינו מצוי אצל הוריו, פטור מכיבוד או"א.

והנה מהתוס' הרא"ש, שכתב כאן כתוס', ובכתובות כתב שעובדת לבעלה וכנ"ל, נראה שאין ב' שיטות שחולקות זו עם זו [ודלא כמש"כ באינציקלופדיה], אלא דגם לתוס' כאן אינה מצויה האצל אביה כי צריכה לשמש את בעלה, וכ"כ המקנה (לא:). וגם משמע שמצויה אצל בעלה ר"ל אפילו בעיר אחת, ודלא כמש"כ לעיל. ומ"מ אף אם גזירת הכתוב דצריכה לעבוד את בעלה,

נראה דהפרטים משתנים, ואין בכח הבעל לדרוש מאשתו לעשות מה שלא נהוג, אף שנמצא כן ברמב"ם. וכמדומה שבזמננו לא נהוג שאשה רוחצת רגלי בעלה, וממילא פטורה מלעשות כן.

וכתב הרמב"ם (אישות יג:יא), "ויש לבעל למנוע אשתו מזה, ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם אחת בחודש או פעמים בחודש לפי הצורך". ולכאורה פשוט שבזמננו אין הבעל יכול למנוע את אשתו מלצאת מן הבית בכל יום כנהוג. ושמעתי שאברך אחד דרש מאשתו להישאר בבית כדברי הרמב"ם, ואשתו התלוננה למרן הרב אלישיב שליט"א, והרב קרא לאברך זה וגער בו בנזיפה.

והנה ז"ל רש"י (לה. ד"ה סיפק בידו לעשות), "כבוד את אביו, שאין אימת אחרים עליו". וכ"כ מהר"י בירב (ל:): שאשה נשואה אין סיפק בידה לעשות, כי אימת בעלה עליה. והרשב"ם (פסחים קח. ד"ה אשה) כתב, "אשה א"צ הסיבה, מפני אימת בעלה וכפופה לו". והב"ח (או"ח תעב:ד) הקשה דבגמרא מבואר דאשה חשובה צריכה הסיבה. וז"ל הב"ח, "דאף אשה חשובה צריך שתהיה עליה אימת בעלה. ועוד דאימת בעלה ודאי אינה כ"כ כאימת האב על הבן, ואעפ"כ חייב להסב".

ובמרדכי (שם) כתב דנשים שלנו כולן חשובות, וחייבות בהסבה. וצל"פ כהרוקח (רס"י רפג) שאין בעלה מקפיד עליה מיקריא חשובה. ובזמננו, שאין מקפידין, אין אימה וחייבת להסב. ולקושית הב"ח תירץ בספר דבר שמואל (שם) דא"צ שתהיה עליה אימת בעלה, כהב"ח, אלא דכך היה המציאות, ואף אם רצתה להסב, לא היה דרך חירות, משא"כ בזה"ז.

ובאמת לא מצינו בש"ס שיש חיוב אימת הבעל. ובירושלמי (כתובות א:ה) נזכר רק שלא תזנה תחתיו מה"ט. ולפ"ז יש לדון, דלרש"י ומהר"י בירב, שאשה נשואה פטורה מכיבוד אב ואם כי במציאות אימת בעלה עליה, ועכשיו אין אימה, וכמש"כ המרדכי, נראה דחייבת לכבדם כשאפשר. ועיין מש"כ בבית יצחק (חוברת לב, עמ' 240), דאוננת פטורה ממצוות, אע"פ שרשות בעלה עליה, ושאף הרמב"ן מודה עכ"פ בזמננו, ע"ש.

וז"ל ספר דבר שמואל (שם), הא דאימת בעלה אינו מצד הלכות כבוד ומורא, דע"ז איכא ק"ו מבן, אלא שהוא מציאות, דבפועל אימת בעל על אשתו וכפופה לו, ומצד זה אין הסיבתה דרך חירות. ואשה חשובה דליכא עליה קפידא, וממילא אין לה אימה בדבר זה, ולפכך חייבת להסב, ומתורץ קושיית הב"ח,

עכ"ל. וא"כ בזמננו, שנשים שלנו כולן חשובות, וכ"כ הרמ"א (שם), אין אימת הבעל במציאות. ולכאורה בעל שרוצה להטיל אימה על אשתו כמו בזמניהם אינו רשאי. וא"כ חייבת בכיבוד או"א כל שאין הכיבוד מונע אותה מלקיים חיוביה כלפי בעלה כפי שנהוג היום.

ב. הגדרת מורא ודינו באשה נשואה

והנה לפי כל מה שנתבאר ע"פ רש"י תוס' והרמב"ם (שאשה פטורה מכיבוד או"א משום אימת בעלה או שאינה מצויה אצלו או שמשועבדת לו), נראה שחייב במורא או"א, וכמש"כ הרא"ם (הנ"ל, ר"פ קדושים). אבל המהר"ל (בגור אריה שם) חולק, וז"ל, ומה שעבר על דבריו ולא השגיח עליהם הוא עובר מוראו, והיינו דאמרינן לעיל אשה אינה ספק בידה לעשות, ולפעמים היא צריכה לעבור, כגון שאמר לה אביה האכילני והיא אינה עושה היא עוברת מורא, עכ"ל.

וע"ש במהר"ל, דבגמרא (לא: הנ"ל) נקטו כיבוד בלי מורא ומורא בלי כיבוד, ולכן לא נקטו הא דאב מצווה לבן לעשות דבר פלוני ולא עשאו, דעובר על כיבוד ועל מורא. ומזה נראה דגם כשהדבר פלוני אין בו הנאת הגוף כמאכיל ומשקה מקיים כיבוד אם עושה רצון אביו, ועובר על כיבוד ומורא כשלא עשה כציוויו, וכ"כ הרי"פ פערלא (מ"ע י, עמ' 194).

וכ"נ ברמב"ן (שמות כ,יא), "ולא פירש הכתוב ככבוד, שהוא נלמד מן הכבוד הנאמר לעלה באב הראשון יתברך ... ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים, כי בכל כבודו נצטוונו, ומפורשים הם בדברי רבותינו, וכבר אמרו (ל:): שהוקש כבודו לכבוד המקום." ונראה דלעשות רצון אביו בכלל כבוד אב, דוגמת חיובנו לעשות רצון אבינו שבשמים.

ובספר המקנה (שם) כתב דמי שאינו מקיים ציווי אביו נידון כסותר את דבריו, ועובר על מורא לבד כשאין בהם הנאת הגוף. וכ"כ המהר"ל בחידושי אגדות (ל:), וז"ל, ועו"ל דלקמן קתני ולא סותר את דבריו, ויש בכלל זה יראה שאין ספק בידה, כגון שאומר האב לבתו תבא לאכול עמי, אם היא עוברת על דבריו הרי היא סותרת דבריו ג"כ, דמה שהיא עוברת על דבריו ג"כ סתירה מיקרי, וזה אין ספק בידה, דרשות אחרים עליה ג"כ.

והנה לפי המהר"ל לכאורה יש דין מורא הבעל, שמקורו מכאן, שחייבת לציית לדברי בעלה, כמו שדין מורא האב מחייב לציית לדברי אביה. וגזירת הכתוב דאיש מלמד דכשיש ב' ציווים סותרים, דתעשה רצון בעלה ופטורה

ממורא או"א. וכ"כ בספר כיבוד אב ואם (ס"ק מד). וכ"נ בפתחי תשובה (ס"ק כ) שכתב שא"א לומר שכבוד חמיו דינו ככיבוד אב ואם, דא"כ אשה נשואה היתה חייבת בכיבוד או"א, כיון שגם בעלה חייב בכבוד אביה שהוא חמיו, וכמ"ש סי"ד. ושם כתב השו"ע, "אביו אומר לו השקיני מים, ואמו אומרת השקיני מים, מניח אמו ועוסק בכבוד אביו." ובגמ' (לא.), "שאתה ואמך חייבין בכבוד אביך." וה"ה נמי, את ובעלך חייבין בכבוד אביך. וכ"נ בחיי אדם (כלל סז סי"ז). ובארעא דרבנן (סי' שלג) נסתפק אם כבוד הבעל דאורייתא או דרבנן, ובעפרא דארעא (נט) הוכיח דהוי דאורייתא מזה שפטורה מכיבוד או"א מגזירת הכתוב דאיש.

אבל בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ט) דחה סברא זו, ובאר דאשת איש פטורה לא משום כבוד או מורא בעלה, אלא משום דמשועבדת לבעלה, וכנ"ל. ולפ"ז י"ל דכבוד ומורא הבעל חיוב מדרבנן, או שדרך העולם הוא, עיין בסמוך. ונ"מ אם הבעל אינו עושה מעשה עמך, דלפי הרמ"א (סע' יח) אין דין כיבוד. וא"כ לפי הפ"ת, אשתו, שפטורה מלכבוד בעלה, חייבת בכבוד אב ואם. אבל באמת נראה דפטורה מכבוד אב ואם, כי יש שעבוד לבעלה, עיי"ש.

לפ"ז י"ל דגם לפי המהר"ל אין כאן דין מורא הבעל, אלא דדרך העולם הוא שאשה שומעת לקול בעלה כדי שישכון שלום בבית. וז"ל הרמב"ם (הל' אישות טו: כ), וכן צוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך וכו' ובדברים אלו יהיה ישובן נאה ומשובח, עכ"ל. ובדבר שמואל (הנ"ל) כתב דמורא אב הוא מה"ת ומורא בעלה הוא מדרבנן, כדמוכח מדברי הרמב"ם. ויותר נראה שעצה טובה הוא, ולא דין מוחלט, וכדמצינו במקום אחר ברמב"ם כשכתב לשון 'צוו חכמים'.

והנה המאירי (ל:) כתב שאשה נשואה חייבת במורא ופטורה רק מכיבוד. ולכאורה גם רש"י תוס' והרמב"ם (שכתבו שפטורה מכיבוד, וכנראה דחקו כהרא"ם דאם אינו ענין למורא תנהו ענין לכיבוד) ס"ל דחייבת במורא. ובספר כבוד הורים (עמ' צח) כתב דס"ל דאין חיוב לשמוע בקול או"א, ומורא ר"ל רק שלא לסתור דבריו ממש או לישב במקומו, וזה אפשר לה לקיים.

ונראה דרש"י אזיל לשיטתו (לא:), דבגמ' איתא, "מורא, לא סותר את דבריו ולא מכריעו." ופרש"י (ד"ה ולא מכריעו), "אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה, לא יאמר נראים דברי פלוני." והקשה הרמ"ה, "א"כ היינו

סותר את דבריו. אלא אפילו נראין לו דברי אביו, אינו יכול לומר נראין דברי אבי, שנראה כמכריע את דבריו."

ולפ"ז נראה דלפי רש"י 'סותר את דבריו' מוגבל מאוד, ועובר רק אם אומר לו בפירוש שדבריו לא נכונים, ולא כאשר אומר שדברי פלוני נכונים, אף שממילא ע"כ דבריו אביו לא נכונים, וכקושית הרמ"ה. וא"כ ק"ו כשאינו מקיים ציווי אביו, דאיון בכלל סותר את דבריו.

אבל לפי הרמ"ה, דכאשר אומר 'נראים לי דברי פלוני' הוי בכלל סותר את דבריו, אולי גם כשאינו מציית לציוויו הוי בכלל 'סותר את דבריו'. וכ"נ ברמ"ה (ל:), דאשה נשואה פטורה ממורא ומכבוד, עיי"ש.

וז"ל ספר כבוד הורים (שם), אלא שקשה לפ"ז על דברי המהר"ל, שהרי לשיטה זו גם האיש פטור מלשמוע בקולם במקום הפסד או מניעת שלום בית, וכפי שהכריח בספר המקנה לשיטה זו. וה"נ האשה פטורה מלשמוע בקולם כדי שלא יופר שלום הבית, ולא משום שיש בה צד פטור יותר מבאיש, וצ"ע בזה, עכ"ל.

ונראה, דבמהרי"ק (שרש קסו) פסק דאב אינו יכול למחות בבנו שרוצה לישא אשה אשר יחפוץ בה. וז"ל (טעם ג), אבל במלתא דלא שייך בגוויה כי הכא, פשיטא דאין כח לאב למחות בבן, לא משום כבוד ולא משום מורא, דלא שייך כבוד אלא כגון מאכילו משקהו מלבישו מנעילו כו' מורא לא ישב במקומו ולא סותר את דבריו כו' וכן כיו"ב דשייך לאב, עכ"ל. ובפשוטו ס"ל דאין שום חיוב לציית לציווי או"א. וכ"נ בריטב"א (יבמות ו.), וז"ל, דא"כ [שאביו אמר לו אל תחזיר אבידה, וכרש"י שם] למה ישמע לו אפילו בדברים של רשות ... שאינו עושה כיבוד אלא בעושה דבר להנאתו, עכ"ל.

אבל בחזון איש (יו"ד סי' קמט סק"ח) כתב, וז"ל, ואם האב רוצה בתקנת בנו ומצטער כשנושא אשה שאינה לרצון האב, למה יהא רשאי לצערו ואינו בכלל מורא, ולמה דבר זה קל מסותר דבריו בהכרעת הדעת בלבד ... ועיקר טעמו של מהרי"ק, שהאב צריך לבטל רצונו מפני רצון בנו בכה"ג, ואין הבן חייב בכיבוד זה, כמו שאינו חייב ליתן מתנות לאביו מפני שהאב חומד חפציו, ואפי' למ"ד משל בן אינו חייב בזה.

ונראה להוכיח דלפי המהרי"ק יש חיוב לציית לדברי אביו ואמו, כשיטת החזו"א, ודלא כהסוברים דלמהרי"ק אינו כיבוד ואינו מורא. דהנה המהרי"ק מצריך רק דשייך האב בגוויה, וכתב דלמ"ד משל בן (לב). הני מילי כגון שהאב

נהנה מגוף הדבר. ואם האב זורק הארנקי של הבן לתוך הים דאסור להכלימו (לב.), היינו דוקא שהאב נהנה בהשלכה זו, כגון למירמא אימתא אאינשי ביתיה.

והנה הנאה זו אינה הנאה גופנית, ואעפ"כ יש חיוב כיבוד או מורא או"א, כי האב שייך בגוויה. כלומר, שמוטל עליו להטיל אימה על בני ביתו כדי שישמעו לדבריו. ולכאורה ק"ו דשייך בגוויה לקיים חיובו להשיאו אשה למי שהוגנת לו. וע"כ המהרי"ק סובר שהאב אינו יכול למחות בבנו רק משום דלא שייך בגוויה. כלומר, היינו במקום שהאשה הוגנת ויש לאב לבטל רצונו. אבל אם אינה הוגנת (וכן בכל ציווי אחר דשייך בגוויה), חייב הבן לציית לציווי של אביו, אף כשאין לאב הנאה גופנית.

והנה החזו"א כ"כ מסברא. אך אולי י"ל דנלמד מגזירת הכתוב דאיש, ולא אשה שרשות אחרים עליה. דגדר הדין הוא דכדי שיהיה שלום בית בין בתו לבעלה, חייב האב לבטל רצונו מפני רצון בתו, ואין הבת חייבת לציית לציוויו, ואינו בכלל מורא או"א. וא"כ ה"ה דחייב לבטל רצונו כדי שבנו יוכל לישא אשה אשר יחפוץ בה, וק"ו כשכבר נשוי כדי שלא להפר שלום ביתו, ואין הבן חייב לציית לציוויו. וניחא קושיית ספר כבוד הורים הנ"ל, דאיה"נ דאינו פטור מיוחד באשה (כגון מ"ע שהז"ג) אלא דמאיש, ולא אשה נשואה, נלמד דחייב לבטל רצונו וא"צ לציית לו בכל כעין זה, בין באיש ובין באשה, ודו"ק.

עכ"פ כאשר האב מצוה את בתו לעשות דבר מסויים, ואמר הבעל שלא לעשותו, חייב האב לבטל את רצונו, והבת פטורה ממורא אביה מגזירת הכתוב דאיש, אף לשיטה דיש חיוב לציית לקול או"א מדין מורא. והחזו"א (שם) כתב דכו"ע ס"ל כשיטה זו, וז"ל, [ואף שבתוס' (לב. ד"ה רב)] מבואר שאין הבן חייב לעשות רצון אביו במה שאין לאב שום תועלת ... הוא בדבר שאין לאב רצון כלל במעשה שמצוהו, אבל בדבר שחפץ באמת, כמו נידון מהרי"ק, לא שמענו שיהא רשאי לצערו, עכ"ל.

לפ"ז בכל מקרה שהבן אינו רוצה לציית לציווי או"א, חייב לשאול שאלת חכם, לברר אם או"א חייבים לבטל את רצונם, וא"כ פטור מלציית, או לא, וא"כ חייב לציית מדין מורא. ומצינו שכבר נחלקו בכונת המהרי"ק, שכתב שאם היא אשה ההוגנת לו, שאין כח ביד האב למחות ביד הבן. דהנצי"ב (משיב דבר ב:ג) כתב דאם יש בזיון לאב אסור לישאנה. ובספר כבוד הורים (עמ' קמג) כתב דהאגודת איזוב כ"כ, כי אשה כזו אינה הוגנת לו. ובשבט הלוי דייק להפך,

שמהרי"ק מיירי כשהבן נטען מאשה זו בעודה תחת בעלה הראשון, וא"כ ע"כ אינה הוגנת ר"ל רק כשהיו עדי כיעור ואסורה לו, הלא"ה הוי בכלל הוגנת.

ויש לדחות ראייה זו, דצריך אשה ההוגנת לו, כלומר לבן. ובן הנטען מאשה זו איננו צדיק, והיא איננה צדקנית, ונמצא שהגונים זל"ז. ואף שיש בזיון לאב, אינו בגלל השידוך, אלא בגלל מעשי בנו. ומצינו הרבה כיו"ב, שאו"א מוצאים חסרון באשה ומתנגדים לשידוך, ואינם רואים שום חסרון בבנם, ובאמת הגונים זל"ז, ואם הרב של הבן יפסוק כן, א"צ לשמוע לאביו ואמו. אבל אם באמת אינה הגונה לו, במדות ובמעשים ובמשפחה, לעולם חייב לשמוע בקול אביו ובקול אמו, וכדעת הנצי"ב ואגודת איזוב.

ובציץ אליעזר (טו:לד) חולק על הנצי"ב, "אין טענת בזיון של האב מכריע בזה ... וגדרי בזיון ג"כ ליכא בזה כי אם מה שחז"ל קובעים בזה כגון אם מקולקלים מעשיה ויצא עליה שם רע ... או שרוצה לישא בת ע"ה כזה שעליו אמרו חז"ל בפסחים (מט:): שהן שקץ ונשותיהן שרץ ועל בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה, ואחרת לא נקרא זה גדר של בזיון, ועל האב לבטל הרגשת בזיונו מפני רצון בנו בזה."

ולפ"ז אף שלמעשה נגרם בזיון לאב, מ"מ זהו בגלל שמצפה למשפחה או בחורה חשובה יותר, ואינו רשאי לעשות כן, ונמצא שמצער את עצמו, וככל אב ואם שחייבים לבטל רצונם, שאף שמצטערים, הבן פטור ממורא או"א ככה"ג, וכדברי החזו"א. ומ"מ מודה במה שחז"ל קבעו, ויש לעיין לפ"ז בגיורת או בעלת תשובה, וצ"ע לדינא.

והנצי"ב (שם) כתב, דאף אם מצות עשה דנישואין דוחה את מצות כיבוד אב ואם, דכולכם חייבים בכבודי (כדאיתא (יבמות ו.)), וכטעם ב' דמהרי"ק), מ"מ אם יש לאב בזיון, דקאי בארור מקלה או"א, לא מצינו, ואפילו מחילת האב לא מהני. וע"כ מיירי כשיש בזיון בעצם, ולא רק ע"י קפידתו, דבזה בודאי יכול למחול. ולפי החזו"א נראה דא"צ למחול, דהאב חייב לבטל רצונו, ואם לא עשה כן, הוא מצער ומבזה את עצמו, וכנ"ל. עכ"פ אם יש בזיון בעצם, נראה שמודה הציץ אליעזר, ונמצא שבאמת אין מחלוקת ביניהם.

והנה המהרי"ק כתב ב' טעמים אחרים שאב אינו יכול למחות בכנו. הא', דקיי"ל משל אב, וכ"ש הכא שהוא דבר השייך בצערא דגופא להניח האשה אשר חפץ בה ויצטרך לקחת אשה אחרת אשר לא תישר בעיניו כ"כ. ולזה י"ל, דקיי"ל

דבן חייב בכבוד או"א אף כשעי"ז יש מניעת הריוח (עי' ר"ן יג. ד"ה לא). וגם כאן הוי רק מניעת נישואין.

הב', דמצוה לעבור על דברי תורה, דמדאסור לקדש עד שיראנה (מא.), הרי שהקפידו שיקח אשר יחפוץ בה וימצא חן בעיניו. ולזה י"ל, דיכול למצוא אחת שתמצא חן בעיניו ובעיני הוריו, וצ"ע לדינא.

ובעיקר דין ציות לקול או"א כשאינן להם הנאה גופנית אבל יש להם שייכות בגוויה, כלומר שנוגע להם וא"צ לבטל רצונם, וכדעת החזו"א הנ"ל, נחלקו הפוסקים לדינא (עי' ספר כיבוד הורים (עמ' יב-טז)). די"א שפטור, דאינו כבוד ואינו מורא, ושכ"כ הריטב"א [ודלא כדעת החזו"א שהריטב"א מיירי כשאינו נוגע לו]. ולפי מהר"ל (בפי' א') חייב משום כבוד ומורא. ולפי ספר המקנה (ופי' ב' דמהר"ל) חייב משום מורא, דהוי כסותר דבריו, וכנ"ל. ולפי"ז בשלא בפניו, להש"ך (סק"ב) אסור לסתור דבירו, ולהט"ז (סק"ג) מותר, כ"כ בשו"ת רע"א (סי' סח) [ודלא כ"א דהט"ז מקיל רק בדברי תורה ולא במילי דעלמא].

ובשו"ת מהר"ם לובלין (סי' קלו) כתב דיש מצות כיבוד לא רק בהנאה גופנית, כמאכל ומשקה, אלא גם בהנאה נפשית, וכלשון התוס' (לב. הנ"ל) דנהנה מהשלכת ארנקי. ולפי"ז לכאורה כל שנודע לאביו שבנו מציית לו בכלל כיבוד הוא.

ולפי רע"א ענין שהוא כבוד וגדולה בעצמותו, כמו לומר אבא מארי, שייך שלא בפניו ואף לאחר מותו. וכנראה ס"ל דזהו עיקר כיבוד או"א, ובגמרא חדשו דגם מאכל ומשקה בכלל. וצדד דגם ליזהר בדבריהם בכלל, משא"כ לעשות נחת רוח לאביו ואמו. וצ"ב. ובהערות לריטב"א (שם 291) פירש, דכשאינו מכלימו נקרא כבוד (גמ' לא., לא.; ושו"ע ס"ח), כי לאחר שמקניטו כך היה מכלימו, ומגביה כבוד אב ואם כשאינו מכלימו. משא"כ במציית לציוויו ועושה לו נחת רוח, דאולי היה מציית גם לאחר, ואין כבוד וגדולה בעצמותו, ע"ש.

ולפי מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א (בספר כבוד הורים, שם), חייב לציית אף שלא בפניו, אבל רק באופן שיוודע לאביו ואמו, כגון דדרשו שיענוד עניבה כדי שיראה כאדם מכובד, דאם יודע להם חייב לציית כדי שלא לגרום להם עגמת נפש, משא"כ אם לא יודע. וצ"ב. ולכאורה ס"ל כדעת הנצי"ב, דלגרום להם צער בזיון או עגמת נפש בכלל ארור מקלה או"א. ולכן תלוי באם

יודע להם. אבל אם חיובו משום כבוד חייב אף שלא בפניו ולא יודע לו (אא"כ נאמר כדעת מהר"ם לובלין הנ"ל). ואם חיובו משום מורא הוא, לפי הש"ך חייב שלא בפניו, ולפי הט"ז אפשר לומר דפטור אף אם יודע להם, וצ"ע לדינא.

ג. במקום מצות ישוב ארץ ישראל

איתא בגמרא (לא:), רבי אסי הוה ליה ההיא אמא זקינה. אמרה ליה בעינא תכשיטין. עבד לה. בעינא גברא. נעיין לך. בעינא גברא דשפיר כוותך. שבקה ואזל לארעא דישראל. שמע דקא אזלה אבתריה. אתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל מהו לצאת מארץ לחו"ל. א"ל אסור. לקראת אמא מהו. א"ל איני יודע. אתרח פורתא. הדר אתא, א"ל אסי נתרצית לצאת, המקום יחזירך בשלום, אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי, אמר אי ידעי לא נפקי, ע"כ.

והקשה המהרש"א, למה לא היה רב אסי יוצא מא"י לחו"ל אם היה יודע שאמו נפטרה בדרך וארונה בה, הלא מבואר בגמרא (שם) מכבדו בחייו ומכבדו במותו. ותירץ וז"ל, לקראת המת כי הכא אפשר שאין מקרי כבוד המת, עכ"ל. ולכאורה קשה מאד לומר כן, דבפשטות היציאה לקראת ארון אמו יש בה מצות כיבוד אם.

ונראה, דהמהרש"א ס"ל דכבוד אב ואם הוא רק כשמהנה את אביו ואמו, וכדאיתא (לא:): מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא, ומכבד במותו הוא רק כשאומר הריני כפרת משכבו, ופרש"י, עליה יבא כל רע הראוי לבא על נפשו. וס"ל למהרש"א דאינו רק ביטוי של כבוד, אלא דבאמת נוטל הבן עכ"פ חלק מהעונש של האב בגיהנם, וזה מהנה את נפשו מעין מי שמצנן חדר חם לאביו בעודו בחיים. משא"כ כשבא לקראת ארונו, דאף שמכבד את או"א, מ"מ אינו מהנה אותם. וכ"כ בתוס' ר"י הזקן, שאין זה מכבוד שלאחר מיתה.

מ"מ לפי רע"א (סי' סח, הנ"ל), דכל שמגביה כבודו היינו עיקר מצות כיבוד או"א, נראה דאם רב אסי ידע שאמו נפטרה ויצא לקראת ארונה דודאי היה בכלל כבוד, דלא היה עושה כן לאדם סתם (עיי"ל הגדרה זו), ולכן צ"ע, כנ"ל, למה אמר רב אסי אי ידעי לא נפקי, וצ"ע.

והרש"ש פירש וז"ל, דרצה (ר' אסי) לומר אי ידעי דתיזיל אבתרי ותמות בדרך לא נפקי מבבל, שחשש בן טורח הדרך או עזיבתו אותה גרמו למיתתה. ונ"ל דכן פירש גם הראב"ד ... דר"א חזר בו ממה שהלך מאצלה, ומוצל בזה מגמגום הר"ן והכ"מ עליו מעבודא דא דר' אסי.

כלומר, שהראב"ד חולק על מה שכתב הרמב"ם (הל' ממרים פ"ו ה"י) דמותר לעזוב את אביו ואמו אם נטרפה דעתם. והר"ן הוכיח כהרמב"ם מעובדא דר' אסי. וכתב הרש"ש דלפירושו, דאי ידעי לא נפקי, כוונתו לא יצאתי מבבל (ולא מא"י) י"ל דר' אסי חזר בו. ולפי זה לדינא דקיי"ל כהרמב"ם (עיין יו"ד סי' רמ ס"י) א"א לתרץ כמו הרש"ש, והדרא קושיא לדוכתה.

ונראה להקדים בפירוש הענין מה ששמעתי לתרץ קושיית הטור על הרמב"ם (הל' ממרים פ"ו הל' יא), שסובר שחייב לכבד אביו אע"פ שהוא רשע, מהגמרא בב"ק (צד:): הניח להם אביהם פרה גזולה, חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם. ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא, פירוש ואין חייבין בכבודו. ומשני בשעשה תשובה ולא הספיק להחזירו עד שמת. אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אינן חייבים בכבודו. וכן קשה על הרמב"ם מהגמרא בפסחים (נו). דחזיקה מלך יהודה גרר עצמות אביו (הרשע) על מטה של חבלים. ופירש"י דלא קברו בכבוד כדי שיתגנה על רשעו. ומזה ראייה דאין חיוב לכבד אביו רשע, ודלא כדעת הרמב"ם.

ויש ליישב שיטת הרמב"ם ע"פ שתי הנחות. המנחת חינוך (סי' לג) מסתפק אם כיבוד או"א הוא מצוה בין אדם למקום גרידא, או גם מצוה בין אדם לחבירו, ונ"מ דאם לא כיבדו כראוי, שצריך לבקש מחילתו כדי לעשות תשובה. ואם נניח שאמנם יש גם מצוה בין אדם לחבירו, יש להוסיף הנחה שנייה. מבואר במהר"ם שיק (יו"ד סי' ריח) שאין מצוה בין אדם לחבירו אלא כלפי אדם חי, ולא כלפי המת. נמצא לפי זה, דבחיי אביו ואמו חייב לכבדם משני טעמים, מטעם בין אדם למקום ומטעם בין אדם לחבירו, ולאחר מותו חייב רק בתורת מצוה בין אדם למקום.

לפי זה מיושבת שיטת הרמב"ם, דבאביו רשע מודה הרמב"ם שאין חיוב לכבדו מצד מצוה בין אדם למקום. וכבר כתב הרמב"ן (עה"ת) שמצות כבוד או"א נכלל במצוות שבין אדם למקום, שהם שותפים לקב"ה בבריאתו ויצירתו (עיין קידושין ל:). וא"כ י"ל שהקב"ה כביכול אינו משתתף עם רשעים, ולכן אין חיוב לכבדם מצד מצוה בין אדם למקום. ומ"מ מצד מצוה בין אדם לחבירו חייב לכבדם כיון שהביאו אותו לעולם, ואע"פ שהם רשעים.

מיהו, אמרינן הכי רק בחייהם, משא"כ במותם שיש אז רק מצוה בין אדם למקום, וכנ"ל, וברשע אין המצוה חלה, וכנ"ל. א"כ אין חיוב לכבדם כלל. וא"כ הרמב"ם מחייב בכבוד אביו רשע רק בחייו מצד מצוה בין אדם לחבירו,

והסוגיות שהזכרנו (ב"ק ופסחים), פוטרים אותו מכבוד אביו רשע אחרי מותו, שבכה"ג אינה מצוה בין אדם לחבירו אחרי שמת, ואין כאן מצוה בין אדם למקום, מפני שהוא רשע. ע"כ שמעתי לתרץ שיטת הרמב"ם.

ומעתה יש לדון אם מותר לצאת מארץ ישראל או להישאר בחו"ל כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם. בפתחי תשובה (אה"ע סי' עה סק"ו) הביא את שיטת המבי"ט (סי' קלט) שמצות יישוב ארץ ישראל דוחה מצות כבוד אב, וכן הביא מגמרא יבמות (ו). שלא ישמע לאביו לבטל מצוה שבתורה. וכתב הפתחי תשובה, וז"ל, וצ"ע דתשב"ץ ח"ג סי' רפ"ח לא כתב כן, עיי"ש. ועי' קידושין לא:, עכ"ל. ובשו"ת יחיה דעת (ח"ג סי' סט) כתב שהתשב"ץ מתיר לצאת מא"י לחו"ל רק כדי לקבל פניהם ולחזור מיד, ויש ראייה מהתוס' (ע"ז יג. ד"ה ללמוד) דאף ללמוד תורה ולישא אשה, דמותר לצאת לחו"ל בשבילם, בעינן על כל פנים דעתו לחזור לא"י. ולפ"ז ניחא הגמרא בקידושין (לא:): שרב אסי יצא רק לקבל פני אמו.

ועדיין צ"ע, דבתוס' (ע"ז שם) כתבו שדוקא ללמוד תורה ולישא אשה מותר לצאת, ומשמע שבשאר מצוות אסור, אף שבדעתו לחזור. וכן לסברת המבי"ט נראה דאסור אף לזמן קצר, דהא מבטל מצות יישוב א"י. וגם הקושיא הראשונה, למה אמר ר' אסי אי ידעי לא נפקי, הלא יש חיוב לכבד את אמו גם במיתה, וחיוב זה במקומו עומד, צ"ע.

ונראה לומר דללמוד תורה ולישא אשה הן מצוות היחידות ממצוות בין אדם למקום שבגללן מותר לצאת מא"י לחו"ל. אבל במצוות שבין אדם לחבירו, ייתכן שמותר ואף חייב לצאת כדי לקיים את המצוה. ומצות כיבוד או"א היא מצוה בין אדם לחבירו, ויסודה בהכרת הטוב, כמש"כ בספר החינוך (סי' לג) ודומה לפריעת חוב, להיטיב להם תחת כל הטובות שעשו לו, עיי"ש ובירושלמי (פאה פ"א ה"א). ובפריעת חוב ממש, פשוט הוא שהיא דוחה את מצות יישוב א"י, כגון לזה שיכול לפרוע חובו רק אם יישאר בחו"ל ולא יוכל לפרועו אם יעלה לא"י. ולכאורה הדין כן מצד מצות פריעת בעל חוב, אף אם אין שעבוד הגוף, וא"כ י"ל שהדין כן גם בכיבוד או"א.

ולפ"ז ניחא הקושיא של היחיה דעת מדברי התוס' (ע"ז שם), דהתוס' כתבו רק דלשאר מצוות שבין אדם למקום אסור לצאת מא"י אף אם דעתו לחזור, משא"כ במצוות בין אדם לחבירו. וכן הגמרא ביבמות מיירי רק במצוות שאסור לבטלן אף כדי לפרוע חובו, משא"כ מצות יישוב א"י. ולפ"ז ניחא לשון ר' אסי, אי ידעי לא נפקי, דכבר נתבאר שלאחר מות האם אין חיוב לכבדה מצד מצוה בין

אדם לחבירו, וכיון שכל ההיתר לצאת לחו"ל (אף אם דעתו לחזור) הוא מצד מצוה בין אדם לחבירו, אם היה יודע שמתה אמו, לא היה יוצא למרות שיקיים בזה מצוה בין אדם למקום.

לפ"ז יש לפרש המשך הגמרא שלכאורה תמוה בתרתי, הא דר' יוחנן השיב לר' אסי איני יודע, וכי לא ידע ההלכה. ועוד, כשרב אסי חזר אליו אחרי זמן קצר והתיר לו לצאת, מה נתחדש לו לר' יוחנן בינתיים. ולהנ"ל יש לומר דר' יוחנן ידע הדין שמותר לצאת מא"י רק למצוה שבין אדם לחבירו, אבל לא ידע אם רב אסי רצה לצאת מצד מצוה בין אדם לחבירו כפריעת חוב (וא"כ יהיה מותר לו) או רק מצד מצוה בין אדם למקום וכשאר מצוות שבסוג זה (וא"כ יהיה אסור).

לכן השיב איני יודע. אבל כשחזר רב אסי תיכף ושאל לקראת אמא מהו, הבין ר' יוחנן שרב אסי רצה מאד לצאת וכלשון הגמרא נתרצית לצאת. ואם כן כוונתו היא לפריעת חובו כמצוה בין אדם לחבירו, דמצד מצוה בין אדם למקום, מצות יישוב ארץ ישראל ג"כ שקולה הרבה ולמה רצה כ"כ לצאת. וכאשר נתחדש לר' יוחנן שזוהי כוונת ר' אסי, התיר לו לצאת לחו"ל. ודו"ק.

ובמהרש"א כתב דמשום דמצות כבוד אם היה חביב עליה דרב אסי מאד, הדר אתי לפני ר' יוחנן להתיר לו ספיקו. וצ"ב, דאיך הותר ע"י חביבות. ולפי מש"כ י"ל דחביבה עליה מאד משום פריעת חובו, וכיון שיש דין בין אדם לחבירו מותר לעזוב את ארץ ישראל.

עוד י"ל, דבסתם בודאי כונתו לקיים כל עניני כיבוד או"א, כלומר בין אדם למקום ובין אדם לחבירו. אבל בנטרפה דעתה, שלא תבין ותעריך כראוי את הכבוד שבנה מתנהג אצלה, חש ר' יוחנן שרב אסי נתכוון רק לבין אדם למקום, ולכן אמר איני יודע, ורק בסוף הכיר שנתכוון גם לבין אדם לחבירו, וכנ"ל.

והנה הר"ן צדד ליישב קושיתו הנ"ל על הראב"ד, דס"ל להראב"ד דמותר לעזוב את או"א שנטרפה דעתם, כרב אסי, רק כדי לעלות לא"י, ודלא כדעת הרמב"ם שהתיר בכל ענין. וצ"ב, דאם כשלא נטרפה דעתם אסור לעזובם אף לעלות לא"י, ושלא לעלות לא"י אסור לעזובם אף בנטרפה דעתם, למה מותר בצירוף שניהם.

ולפי הנ"ל י"ל דכשנטרפה דעתם אין דין כבוד או"א בין אדם לחבירו, משום שלא מבינים, וכנ"ל [או משום שא"א להם להיטיב עם אחרים. וי"א דהטעם שאין חיוב בין אדם לחבירו למת, וכדעת מהר"ם שיק הנ"ל, הוא דיסוד

חיובים אלו הוא שיש חיוב הדדי להיטיב לאחר הנצרך, וא"א למת להיטיב, ולכן א"צ להיטיב לו (עי' בספר בעקבי הצאן סי' יז ס"ק ד-ז), וא"כ ה"ה בנטרפה דעתם, ודו"ק]. ומ"מ אסור לעזבם משום החיוב שבין אדם למקום, שהוא בתוקפו עומד, אף בנטרפה דעתם. אבל כבר נתבאר שביחס לחיוב שבין אדם למקום מצות ישוב א"י עדיפה ממצות כיבוד אב ואם, ולכן מותר לעזבם רק בנטרפה דעתם ורק לעלות לארץ ישראל.

והנה לרש"י (ד"ה יחזירך), המקום יחזירך לשלום ר"ל עד מקומך. אבל המהרש"א פירש יחזירך לכאן. כלומר לארץ ישראל. וביחודה דעת (ח"ד סי' מט) כתב שלפי רש"י מותר לעזוב את א"י למצות כבוד אור"א, אבל לפי המהרש"א מותר רק ע"מ לחזור לא"י. ופסק כן ע"פ הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ט), דמותר לצאת מא"י לחו"ל כדי ללמוד תורה ולישא אשה ויחזור לארץ, וה"ה ביוצא לכבוד אור"א. ולפי מש"כ יש לחלק דכבוד אור"א הוא מצוה בין אדם לחבירו, וא"צ לחזור כל זמן שפורע את חובו לאביו ואמו בחו"ל.

ד. במקום מצות תלמוד תורה

אכן ביחודה דעת (שם) הוכיח מהגמרא (מגילה טז:), דגדול תלמוד תורה מכיבוד אור"א, ואם בת"ת מותר לצאת לחו"ל רק כשחוזר לארץ, הוא הדין וק"ו בכיבוד אב ואם, שהרי מצות כיבוד אב ואם נדחית בפני ת"ת. ולזה י"ל דאין שום קצבה להיתר זה לדור בחו"ל, וכל זמן שלומד תורה בחו"ל מותר. אמנם רק על מנת שיחזור לארץ ישראל כאשר גומר ללמוד. והוא הדין ביוצא לחו"ל למצות כבוד אב ואם שמותר לדור שם כל זמן שמקיים את המצוה, רק מ"מ חייב לחזור לא"י כאשר גומר לכבד את אביו ואמו. וכ"כ בבית אדם (שער משפטי הארץ פי"א).

עוד י"ל דהא דאמרינן גדול תלמוד תורה מכיבוד אב ואם, נלמד מיעקב אבינו, שלא נענש כל ארבע עשרה שנה שלמד בישיבתו של עבר, אף שנענש על כ"ב שנה שהיה בבית לבן. והנה יעקב אבינו יצא לבית לבן בציווי של אביו, ואעפ"כ נענש, וא"כ י"ל דלא נענש אתלמוד תורה רק בכה"ג, כלומר שיצא ברשות אביו, דאף שלא קיים כיבוד אב ואם בפועל, מ"מ לא נענש, כי עסק בתלמוד תורה. לפ"ז יתכן שאם אביו לא נתן לו רשות, אסור לו לעזבו משום תלמוד תורה. וכ"כ ספר המקנה (לא:), דבזה הוי כסותר את דברי אביו ועובר על מורא אור"א, ואסור אף לתלמוד תורה. וא"כ י"ל דמותר לצאת לחו"ל בקביעות

לכיבוד או"א כשלא נתנו לו רשות לעזבם, אף אם אסור לצאת בקביעות לת"ת, דהא דאמרינן גדול תלמוד תורה מכיבוד אב ואם היינו רק כשנתנו לו רשות לעזוב כעין הא דיעקב אבינו. ורק בזה נלמד מק"ו דהיחזה דעת דגדול ישוב א"י מכיבוד או"א.

והנה בתרומת הדשן (סי' מ) הביא את דברי הגמרא (עירובין מז.) דמותר לצאת לחו"ל לת"ת אפילו מוצא ללמוד בא"י, שלא מן כל אדם זוכה ללמוד, א"כ הכל בכלל ת"ת הוא. ואילו לצאת לחו"ל לכיבוד אב ואם, א"ר יוחנן לא ידענא. אלמא לצאת לת"ת עדיף מכיבוד או"א, שהרי יעקב אבינו לא נענש וכו'.

וקשה, למה הוצרך להביא הא דר' יוחנן, הלא מהא דיעקב אבינו מוכח דמותר. ואולי י"ל כנ"ל, דיעקב אבינו עזב ברשות, ובתה"ד מתיר אף כשאביו מוחה בו בתוקף. לכן הוצרך להוכיח מדין ת"ת, ודין כיבוד או"א בלי רשות או"א, ביחס למצות ישוב א"י, דמותר לצאת לת"ת, ור' יוחנן לא ידע אם מותר לצאת לכיבוד אב ואם כאשר עזב את אמו בלי רשותה. הרי דת"ת עדיף מכיבוד או"א גם כאשר אביו מוחה בו. כלומר, דת"ת עדיף משוב א"י שעדיף מכיבוד אב ואם בלי רשותם, וא"כ ת"ת עדיף מכיבוד או"א גם בלי רשותם. ודו"ק.

לפי מש"כ לעיל (דר' יוחנן נסתפק אם רב אסי נתכוון לקיים כיבוד או"א בתורת בין אדם לחבירו, ואם כונתו לכך בודאי מותר, דומיא דתלמוד תורה), לכאורה נדחית ראית התה"ד דת"ת עדיף מכיבוד אב ואם באופן שמוחים בו.

והנה בגמרא (לב.) מבואר שכל מצוה שאי אפשר לקיימה ע"י אחרים, מניח כיבוד אביו שאמר לו השקיני מים ועוסק במצוה. ובשו"ת הרשב"א (המיוחסות, סי' ערב) כתב דהוא הדין למצות פו"ר, כגון שאשתו לא תנשא לו אא"כ ידורו במקום הוריה. והוסיף, דפו"ר מצוה רבה היא כת"ת, ונ"מ למכירת ס"ת, ות"ת עדיף מכיבוד אב ואם כדיעקב אבינו.

ומזה נראה דהא דיעקב אבינו דומה לגמרא (לב.) שאביו רצה שיקיים כיבוד אב ואם. ואף שציווהו לצאת ממקומם לישא אשה, י"ל דלא נתנו לו רשות ללמוד י"ד שנים. וזהו דלא כמש"כ לעיל. ועדיין צע"ק למה הוצרך הרשב"א לומר דפו"ר מצוה רבה ולראיה מת"ת, הלא כיבוד או"א נדחה ע"י כל מצוה שא"א לקיימה ע"י אחרים, וכגמרא (לב.) שאני ואבא חייבים במצוה.

ואולי י"ל דרש"י (שם) פירש כגון לקבור את המת או לוייה, ובזה כל אחד מצווה בפועל. אבל במצות פו"ר אין האב מצווה בפועל כאשר כבר יש לו בן ובת. ולכן אין ראיה גמורה מסוגיין. והוצרך הרשב"א להוסיף שפו"ר מצווה

רבה כתלמוד תורה, שהרי י"ד שנה דיעקב אבינו, אף דגם שם יצחק אבינו לא מצווה בפועל ללמוד י"ד שנים בלי הפסק, ולא שייך סברת אני ואבא חייבים במצוה, ודו"ק. ולפ"ז יש לעיין בכבוד אם בניגוד למצוה שאין אשה חייבת בה, דלא שייך בפועל אני ואמא חייבים, וצ"ע.

ובבאור הגר"א (ס"ק לה) באר דין התרוה"ד (הנ"ל, שבשו"ע סע' כה), וז"ל, ואפילו משום כל מצוה שא"א להעשות ע"י אחרים נדחה כבוד או"א, כמ"ש ס"ב, עכ"ל. ומיירי במצוה שא"א ע"י אחרים, וכגמרא (לב.), ואפילו זה דוחה כיבוד או"א, וכ"ש תלמוד תורה. וצ"ע, דאדרבה, ת"ת עצמו נדחה מפני מצוה שא"א לקיים ע"י אחרים (הל' ת"ת פ"ג ה"ד), וא"כ י"ל דתלמוד תורה אינו דוחה כיבוד או"א, אף שמצוה אחרת שא"א לקיימה ע"י אחרים דוחה, וצ"ע.

ואולי י"ל דהרמב"ם (שם ה"ג) הקדים, וז"ל, אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, אלא ת"ת כנגד כל המצוות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום, עכ"ל. הרי שבעצם, תלמוד תורה יותר חשוב ממצוה אחרת, וכמו הכ"ש שבאר הגר"א. אמנם במקום שא"א להעשות ע"י אחרים, ע"כ מפסיק למצוה, דאל"כ אין זה תלמוד שמביא לידי מעשה, ואינו כנגד כל המצוות, ואולי אינו מצוה כלל כשאינן התלמוד ע"מ לעשות. אבל בעצם תלמוד תורה יותר חשוב ממצוה אחרת, ולכן אם מצוה אחרת דוחה כיבוד אב ואם, ק"ו שתלמוד תורה דוחה אותה ג"כ.

ונראה דיסוד הדין הוא דאביו צריך לבטל רצונו במקום מצוה שא"א להעשות ע"י אחרים, וכדאיתא דשאני ואבא חייבים במצוה. [וכ"ה באמר לעבור על ד"ת (יבמות ו.), שכולכם חייבים בכבודי], ועל דרך סברת החזו"א (הנ"ל), וק"ו לת"ת דחשוב יותר ממצוה אחרת. ולכן לא אמרינן שהעוסק בת"ת ומבטל כבוד או"א דינו כלומד שלא ע"מ לעשות, דכיון שהאב צריך לבטל רצונו, הבן אינו מחויב מעיקרא בכבודו, וניחא הכ"ש של הגר"א.

אמנם יש קיום כבוד או"א כשמאכילו אף אם האב אינו אומר האכילני. אבל אינו מפסיק לימודו אלא למצוה חיובית, ולא למצווה קיומית. ונראה דמצוה קיומית אינו דוחה כבוד אב ואם, כמו שאינו דוחה תלמוד תורה. ובציץ אליעזר (ח"ד סי' עב) פירש כן השיטה שישוב ארץ ישראל, אינו דוחה כבוד או"א, דס"ל דיישוב א"י מצוה קיומית, ע"ש.

והנה בפתחי תשובה (סק"ח) כתב שאם הבן לומד בעיר שאביו גר בה, דחייב להפסיק מלימודו כדי להאכיל את אביו. וצ"ב, דאם ת"ת גדול מכיבוד

או"א בעצם, למה חייב להפסיק. ולפי מש"כ לעיל, יש לומר דיסוד הדין הוא דהאב צריך לבטל את רצונו. וא"כ זהו רק כשהבן רוצה ללמוד במקום רחוק, דא"א לו לחזור ולהאכיל את אביו ולחזור לישיבה, ולכן האב צריך לבטל את רצונו שיאכילנו. אבל כאשר לומד הוא באותו עיר, האב רשאי לדרוש שהבן יאכילנו, שהרי עדיין לומד במקום שלבו חפץ (ואפשר לו להאכיל את אביו בין הסדרים וכדומה).

לפ"ז נמצא לכאורה דלמצוה אחרת אסור לעזוב את אביו ואמו, אף כשאי אפשר להעשות ע"י אחרים, דרק לת"ת התירו לדחות את מצות כיבוד או"א. והגמרא (לב.) מיירי בדר בעירו, ורק בזה האב צריך לבטל את רצונו כדי שבנו יעסוק במצוה אחרת, כי אח"כ יוכל לקיים כיבוד או"א, ואף בת"ת אמרינן הכי. ובערוך השולחן (סע' לו) אסר לעזוב משום שעוסק במצות כיבוד אב ואם פטור מן המצוה. וצ"ע, דא"כ כשאינו עוסק עדיין יעזוב, כמו שבאמר השקיני מים יעשה המצוה האחרת.

לכן נראה דאם אין תפילין בעירו, ואביו אומר שישאר בעירו כדי לשרתו, נמצא דאומר לו לעבר על ד"ת דחיוב תפילין, וא"צ לשמוע לו, דאתה ואביך חייבים במצוה, וה"ה לכל מצוה חיובית עוברת שא"א ע"י אחרים. וההידוש בתלמוד תורה הוא, דאף דאין אביו חייב לצאת מעירו ללמוד, וכנ"ל, או משום דמצוה קיומית היא (דיי"ח בק"ש או קצת יותר, וכשו"ע סי' רמו ס"א, ואכ"מ) או דאף אם מצוה חיובית היא, מ"מ אין גדרו שיהיה בכל אדם (עי' אור שמח ת"ת פ"א ה"ב), מ"מ מותר לעזוב את אביו, כי אביו חייב לבטל את רצונו, וכנ"ל.

וכ"נ ברמב"ם (הל' ממרים פ"ו הי"ג), וז"ל, ואם אין שם אחרים לעשותה, יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו, שהוא ואביו חייבין בדבר מצוה. ות"ת גדול מכבוד או"א, עכ"ל. כלומר, אע"פ דבת"ת אין אתה ואביך חייבין בדבר מצוה, וכסברות הנ"ל, מ"מ ת"ת גדול מכיבוד או"א, כי האב צריך לבטל את רצונו, ודו"ק. ובפשוטו י"ל דת"ת וכיבוד או"א שוים בזה ששניהם נידחים מפני מצוה שא"א להעשות ע"י אחרים, ולזה קמ"ל הרמב"ם דאף ששקולים בזה, מ"מ תלמוד תורה גדול הוא מכיבוד אב ואם.

והנה אם יישוב א"י מצוה קיומית היא, וכדעת הציץ אליעזר הנ"ל, צ"ע למה אסור לצאת לחו"ל לקיים כל מצות עשה. אמנם שיטת השאלות היא דמותר, דנלמד מכ"ש מתלמוד תורה ולישא אשה, וכמש"כ התוס' (ע"ז יג. ד"ה

ללמוד). אכן לשון התוס' דהנך קילי וכ"ש שאר מצוות שהן חשובות, צ"ב. ובשאלות (סי' קג) לא כתב כן.

ובנצי"ב (שם ס"ק יד) פירש את שיטת השאלות, שבתלמוד תורה ולישא אשה אפשר ע"י רב אחר ואשה אחרת מבלי לצאת מא"י, ואעפ"כ מותר לצאת וכ"ש במצוה שא"א בא"י. ובמנחת חינוך (סי' ריב סק"א) כתב דכ"נ מהא דמותר לצאת לכיבוד אב ואם, וכדברי הגמרא (לא:), אלא דצ"ע למה א"ר יוחנן איני יודע. ולכאורה צ"ל דיש סברא דכיבוד או"א יותר קל משאר מצוות, כי בידי האב ואם למחול, וגם נדחה מפני מצוה עוברת, וכנ"ל.

עוד כתב הנצי"ב (שם) דמצות תלמוד תורה יותר קל היא כי נדחית מפני כל מצוה עוברת, ולישא אשה יותר קל כי אינה מצוה עוברת. והקשה על הרמב"ם (הל' אישות פט"ו ה"ב), שילמד תורה ואח"כ ישא אשה, משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, כ"ש לענין תלמוד תורה. ותמוה, וכי העוסק בתלמוד תורה פטור מכל המצוות אע"כ דישא אשה אינה עוברת, ולכן נדחה לת"ת.

ובסוף תירץ שיטת הרמב"ם וז"ל, אם המצוה נמשכת איזה זמן קצר, שלא יבוטל עיקר לימודו מפני זה, אז א"א לבטל מצוה מחמת ת"ת. אבל אם מחמת מצוה זו יבוטל עיקר לימודו, כמו נשיאת אשה, אז מצות ת"ת אינו קיל משאר מצוות עשה, עכ"ל. וראיה לזה יש מלשון הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ג ה"ד), וז"ל, היה לפניו עשית מצוה ות"ת, אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו. ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתלמודו, עכ"ל. ומשמע שאם אינו יכול לחזור לתלמודו, לא יפסיק מלימודו.

לפ"ז יש לפרש הדין דגדול ת"ת מכבוד או"א רק ביוצא לעיר אחרת, וכהפ"ת הנ"ל, דבעירו מפסיק למודו וחזור לתלמודו. ובעיר אחרת, שא"א לעשות הכי, אינו מפסיק תלמודו. והחילוק הוא בהלכות ת"ת, ודלא כמש"כ לעיל דהחילוק הוא בהלכות כיבוד או"א, אם צריכים הם לבטל את רצונם. וניחא הכ"ש של הגר"א, דהלא השו"ע מיירי שלומד בעיר אחרת, ובזה אינו מפסיק לימודו למצוה אחרת, ואם מצוה אחרת דוחה כיבוד אב ואם, כ"ש תלמוד תורה, באופן דאינו מפסיק למצוה אחרת.